

# AIOLYA'DA KYME ANTİK KENTİNDE YAPILAN YENİ KAZILAR

VEDAT İDİL

Antik Kyme kentinin kalıntıları<sup>1</sup>, doğudan batıya doğru uzanan ve Kuzey ve Güney tepe olarak adlandırılan birbirine paralel iki tepe ile

Resimler: Res. 1. 3 - 5. 14 a b. 15. 16 a b. 20 - 22. 30. 36 - 39. 44. 45: M.Ali Düğenci.- Res. 7 - 10. 12. 13. 18. 19. 23 - 28. 33 - 35. 41. 43: V.İdil.- Res. 6: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anadolu Medeniyetleri II (1983) No: B.185.- Res. 29. 31: Kyme-Catania Üniversitesi kazısı.

Planlar M. Erdim (Res. 11), E. Madran (Res. 32, 40) ve S. Doruk (Res. 2, 26) tarafından çizilmiştir.

Bu ön rapor Kyme'de 1982 ile 1984 yılları arasında üç çalışma dönemini kapsayan kazılar hakkındadır. Çalışmalar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına Ankara Üniversitesi ile İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından yürütülmüştür. Burada ilk olarak Genel Müdür Dr. N. Yardımcı ile diğer yetkililere teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca 1982 yılı çalışmalarına parasal olarak katkıda bulunan R. Temizer'e (Ankara Turizmi ve Eski Eserleri Sevenler Derneği adına) teşekkür ediyorum. Bundan başka kazılar sırasında çeşitli yardımlarını gördüğümüz F. Tek'e, S. Özyiğit'e (İzmir) ve Prof. Dr. S. Lagona'ya (Catania) da teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Ayrıca kazıların kolaylıkla yürütülebilmesi için her türlü yardımlarını esirgemeyen Aliğa ilçesi Kaymakamı Aydın Güçlü'ye, Pet-kim A.Ş. Aliğa Müdürlüğüne, Makine Kimya Endüstrisi kurumu, Vasıflı Çelik Fabrikası Müdürü T. Akman'a (Aliğa), Aliğa ilçesinin Belediye Başkanları E. Oytun ile İ. Onaran'a ve Helvacıköy Belediye Başkanı M. N. Bayrav'a da şükranlarımı sunmayı bir borç biliyorum. Kazı çalışmalarına büyük katkıları bulunan Doç. Dr. O. Bingöl'e (Ankara) ve Ankara Üniversitesi ile Ege Üniversitesi'nin Klasik Arkeoloji bölümü öğrencilerine de teşekkür ediyorum.

Bu ön raporun yazılmasındaki çeşitli yardımları için Prof. Dr. C. Bayburtluoğlu'na (Ankara), E. Akaike'ye, Prof. Dr. T. Hölscher, Prof. Dr. J. Schäfer ile Dr. R. M. Schneider'e (Heidelberg) ve B. Simon'a (Heidelberg) sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle bana 1986/87 yılları arasında Heidelberg Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsünde çalışma olanağı sağlayan Gerda Henkel Vakfı'na (Düsseldorf) candan teşekkür ediyorum.

Yazıtlar ilk olarak E. Varınlıoğlu (Ankara) tarafından işlenmiş ve daha sonra B. Holtheide (Heidelberg) tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenerek bu rapora ek olan bir makalede yayınlanmıştır. Bu çalışmaları için her ikisine de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Archäologischen Bibliographie 1985, X ff. ile AA 1985, 757 ff. deki kısaltmaların yanında burada aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır:

Kyme I—J.Bouzek (Yayımcı), Kyme I. Anatolian Collection of Charles University (1974).

Kyme II—J.Bouzek (Yayımcı), Kyme II. The Results of the Czechoslovak Expedition (1980).

<sup>1</sup> E. Pottier - S. Reinach, La Necropole de Myrina (1888) 38 f. RE XI 2 (1922) 2475 f. Kyme Mad. (L. Büchner). G. Schuchhardt, A. Conze ve diğerleri, Stadt und Landschaft,

buğların arasında denize açılan küçük bir düzlükte bulunmaktadır (Res. 1)<sup>2</sup>. Kentin kuzeydeki yerleşme sınırını Xanthos çayı, güneydeki yerleşme sınırını ise buradaki tepenin güneyindeki küçük bir ırmak oluşturmaktadır. Kyme antik kentinin bu yerleşme alanının dışında, kuzey ve güneyde kentin nekropolleri yer almaktadır. Bunlardan birincisi, Xanthos'un kuzeyindeki tepenin güney eteklerinde bulunmaktadır. İkinci nekropol ise güneydeki tepenin güneyinde, Yeni Foça yolunun sağındaki yamaçlarda yer almaktadır ve bugün Ege Gübre Fabrikasının arazisi içinde kalmıştır (Res. 2).

Kyme antik kentindeki ilk araştırmalara kentin kuzey nekropolünün bulunduğu arazinin o zaman ki sahibi A. Baltazzi tarafından 1874 yılında başlanmıştır. İlk sistematik araştırmalar ise 1880/81 yıllarında, aynı nekropol'de Atina'daki Fransız okulu adına S. Reinach tarafından yapılan kazılarla başlamıştır. Bu çalışmalarda arkaik devre ait Kybele stelleri (M.Ö. 6.yüzyılın 2.yarısı) ile açılan 150 adet Hellenistik mezara ait küçük buluntular ele geçirilmiştir<sup>3</sup>. 1887 yılında Baltazzi kardeşlerden D. Baltazzi, güney tepenin eteklerinde Agora'nın bulunduğu kesimde kazılar yapar ve buradaki sütunlu yapı olarak adlandırılan yapıya ait küçük bir bölümden geç Hellenistik devre tarihlenen genç bir kadın heykeli ile çeşitli heykel

Avp I 1 (1912) 95. D. Magie, Roman Rule in Asia Minor (1950) 906. E. Akurgal, Anatolia 1, 1956, 1 ff. 40 ff. J. Schäfer - H.Schläger, AA 1962 40 ff. G.E. Bean, Aegean Turkey (1966) 103 ff. C. Schneider, Kulturgeschichte des Hellenismus I (1967) 671. A.H.M. Jones, The Cities of the Eastern Roman Provinces<sup>2</sup> (1971) 28. 33. 47. 53. 79 f. P. Knoblauch, AA 1974, 285 ff. Kyme I 7 ff. (Bunun için ayrıca J. M. Cook'un tenkit yazısı, JHS 97, 1977, 218 f.). M.H. Allister, The Princeton Encyclopedia of Classical Sites (1976) 472 f. J. Bouzek, The Proceedings of the 10<sup>th</sup> International Congress of Classical Archaeology 1973 (1978) 399 ff. E. Akurgal, Ancient Civilizations and Ruins of Turkey<sup>4</sup> (1978) 112. J. Boardman, The Greeks Overseas<sup>3</sup> (1980) 33. Kyme II 7 ff. H. J. Schalles, Untersuchungen zur Kulturpolitik der pergamenischen Herrscher im 3. Jahrhundert v. Chr., IstForsch 36 (1985) 34 f. 113.

<sup>2</sup> Kentin topoğrafisi için bkz. A. Philippon, Topographische Karte des westlichen Kleinasien, Blatt 3. W. von Diest, Karte des westlichen Kleinasien, Blatt C. R. Kiepert, Karte von Kleinasien, Blatt C I. Schäfer - Schläger, Aynı eser 42. Dipnot 3. Kyme I 207 ff. Res. 1 - 3. Lev. 51 - 53. Bean, Aynı eser. 105 f. Res. 15. Knoblauch, Aynı eser. 285 ff. Res. 1 - 5.

<sup>3</sup> Pottier-Reinach, Aynı eser. 38 ff. S. Reinach, BCH 10, 1986, 492 ff. Lev. 13. BCH 13, 1889, 543 ff. Lev. 8. E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens (1961) 243 Res. 209. Kyme II 131 ff. Res. 25. Lev. 124/25. Mendel II No. 520. 522. Schäfer-Schläger, Aynı eser. 42. Dipnot. 2. Kyme I 208. Dipnot. 5. Knoblauch, Aynı eser, 285 f. Dipnot. 1. Antik kentin araştırma tarihi için bkz. Kyme II 13 ff.

başlarını gün ışığına çıkarır<sup>4</sup>. 1901 yılında coğrafyacı A. Philippson kenti gezer ve gerek deniz tarafında, gerekse iç kısımda bugün tamamen kaybolmuş olan bazı kalıntıları görür<sup>5</sup>. Birinci Dünya savaşı nedeniyle duran bu kazı ve araştırmalardan sonra 1925 yılında Kyme'de çekoslovaklar tarafından kazılara başlandığı görülmektedir<sup>6</sup>. A. Salac ile mimar J. Nepomucky tarafından kuzey tepe'de yürütülen geniş ölçüdeki bu kazılarda M.Ö. 4. yüzyılda inşa edilmiş olan İon düzenindeki bir tapınak ortaya çıkarılmıştır<sup>7</sup>. Bu tapınak ilk olarak Anadolu'lu kadın tanrıça Kybele'ye (Artemis) tapınmak için yaptırılmış ve daha sonrada Aphrodite'ye sunulmuştur. M.Ö. 200 yılı civarında bu tanrıça İsis'le özdeşleştirilmiş ve burada bir İsis kültü oluşturulmuştur. Böylece Ptolemaios'ların hakimiyet bölgesinin dışındaki ilk Mısır tapınaklarından birisinin Kyme'de olduğu saptanmıştır<sup>8</sup>. Çekoslovaklar ayrıca güney tepe'deki Agora'da<sup>9</sup> ve deniz kıyısındaki Stoa'da çalışmışlardır<sup>10</sup>. Daha sonra Çekoslovak kazılarına ara verilmiş ve yaklaşık bir çeyrek yüzyıl sonra, 1953 yılında Foça'da (Phokaia)

<sup>4</sup> S. Reinach, RA 11, 1888, 84 ff. 383. Lev. 15. Kyme I 15. f. 136 ff. Lev. 120-22. 126.- Heykeltraşlık eserlerinin tümü halen İstanbul Arkeoloji Müzesinde korunmaktadır. Krş. Örneğin Mendel II No. 597 (önceleri Apollon başı ya da Demetrios Poliorketes'in başı olarak tanımlanan portre bugün Büyük İskender'in başı olarak tanımlanmaktadır). No. 598 (Artemis başı olarak tanımlanan portre). No. 599 (Hellenistik portre). No. 600 (Genç bir bayan heykeli). No. 333 (Augustus başı) Bunun için ayrıca bkz. J. İnan - E. Rosenbaum, Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia minor (1960) 1. 13 ff. 57 f. No. 1. Lev. 1, 1-2. Mendel III No. 803 (Hellenistik devre ait bir imparator heykelinin bacakları). Bunun için ayrıca bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anadolu medeniyetleri II (1983) 79. No. B. 180.

<sup>5</sup> A. Philippson, Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien, Petermanns Mitt. 1911, Ek sayı 172, 4 f.

<sup>6</sup> A. Salac, BCH 49, 1925, 476 f. E. Akurgal, Anatolia 1, 1956, 11 ff. 40 ff. Schäfer-Schläger, Ayni eser. 42 f. Dipnot. 2. Schneider, Ayni eser 671. Knoblauch, Ayni eser 285. Dipnot. 3. Kyme I 208 ff. Dipnot. 6. Kyme II 17. 21. ff.

<sup>7</sup> Salac, Ayni eser. 477 ff. Res 11. Akurgal, Ayni eser. 12. 41. Dipnot. 3. Schäfer-Schläger, Ayni eser, 46. Schneider, Ayni eser, 671. Kyme I 211 Res. 3'teki Harita, Plan 2'de (IH). Knoblauch, Ayni eser. 288 (Res.1, IH). Kyme II 37 f. Res. 1.2. 17. Lev. 3-9.

<sup>8</sup> Schneider, Ayni eser. 671. R. Salditt-Trappman, Tempel der ägyptischen Götter in Griechenland und an der Westküste Kleinasiens (1970) 37 f. Kyme I 211. Dipnot. 19. Kyme II 41. 68 ff.

<sup>9</sup> Kyme I 212. Res. 2. Plan 3 (5) Res. 3'teki Harita, plan 2'de (A). Knoblauch, Ayni eser. 290. Res. 1 A. Kyme II 89 ff. Res 11-13. Lev.52-59.

<sup>10</sup> J. Schäfer-H. Schläger, AA 1962, 57. Kyme I 212 f. Res. 2. Plan 3 (3). Res. 3'teki Harita, Plan 2'de (RH). P.Knoblauch, AA 1974, 291 (Res. 1, RH). Kyme II 75 f. Res.6-10. Lev. 43-51.

kazı yapan E. Akurgal, çevrede yaptığı araştırmalar çerçevesinde Kyme'de de sondajlar yapmıştır. Bu çalışmalarını sırasında, kentteki en eski devirleri araştıran Akurgal, güney tepede geometrik devre ait seramik parçaları bulmuş ve ayrıca geç arkaik devre ait polygonal bir duvarı ortaya çıkarmıştır<sup>11</sup>. Kyme antik kenti, kuzeyde Bergama'da uzun süredir kazı yapan alman arkeologlarının da zaman zaman ilgilerini çekmiştir. 1960 yılında J. Schäfer ile mimar H. Schläger, kentin kıyı bölgesini ve bugün su altında kalan yapılarını incelemişlerdir<sup>12</sup>. 1962 yılında ise N. Kunisch, kuzey tepede, tiyatronun 300 m. kuzey-doğusunda bulunan İsis tapınağının yerini doğru olarak saptamıştır<sup>13</sup>. 1972 yılında J. Schäfer, mimar P. Knoblauch ve C. Özgünel Kyme'de çalışmalarını sürdürerek kentin tümünün ilk topoğrafik haritasını çizmişlerdir<sup>14</sup>.

Bu topoğrafik haritaya göre kentteki yapı kalıntılarını kısaca göz atacak olursak, ilk olarak akropol'de, yani kuzey tepede, ortadaki çukurluğun güney-doğu eteklerinde bulunan İsis tapınağını ele almamız gerekecektir. İon düzeninde templum in antis planlı olan tapınağın uzunluğu 14,20 m., genişliği ise 7 m. dir. Kuzey-batı yönündeki tapınak tuf benzeri Foça taşından inşa edilmiştir. Önyüzü kuzey-doğuya bakmaktadır. Üç odadan, Pronaos, Cella ve Adyton'dan oluşmaktadır. Ayrıca Cella'nın doğusuna sonradan bir oda daha eklenmiştir. Tapınağın İsis'e ve ondan önce çeşitli tanrıçalara sunulduğuna yukarıda değinmiştik. İsis tapınağının kuzey-doğusunda ise bugün köylülerin tarlalarından getirdikleri taşlarla doldurulmuş bir taş yığını halinde olan çömlekçi evi bulunmaktadır. Burada ele geçen buluntularla kentteki seramik imalatının burada gerçekleştirildiği anlaşılmıştır<sup>15</sup>. Tapınağın kuzey-batısında, biraz ileride birkaç ev kalıntısı ile büyük bir sarnığın kalıntısı görülmektedir<sup>16</sup>. Kuzey tepenin güney-batı yamacında yer alan tiyatrodan ise bugün hiçbir mimari kalıntı kalmamıştır. Ancak arazide limana ve güney tepeye bakan Cavea'sının yeri belli ol-

<sup>11</sup> E. Akurgal, AnatSt 5, 1955, 21., Anatolia 1, 1956, 11 ff. 40 ff. Schäfer-Schläger, Ayni eser. 41 Dipnot. 2. Kyme I 211. Dipnot. 16. Knoblauch, Ayni eser. 285. 291 f. Dipnot. 4. Kyme II 18 Dipnot. 30. 140.

<sup>12</sup> Schäfer-Schläger, Ayni eser. 40 f. Knoblauch, Ayni eser. 285. Dipnot. 5 Kyme I 212. Dipnot. 23 Kyme II 18. Dipnot. 31. 108. Lev. 69. 71-73. 86.

<sup>13</sup> Bunun için bkz. Schäfer-Schläger, Ayni eser. 46. Kyme II 18. Dipnot. 32.

<sup>14</sup> Knoblauch, Ayni eser. 285 ff. Res. 1. Kyme I 207 ff. Res. 3'teki Harita, Plan 2.

<sup>15</sup> Knoblauch, Ayni eser. 288 ff. (Res. 1, T). Kyme I 211. Kyme II 39 ff. Res. 1 (5).

<sup>16</sup> Kyme I 211. Kyme II 71 ff. Res. 4.

maktadır<sup>17</sup>. Kuzeydeki ve güneydeki iki tepenin arasında, doğudan batıya doğru denize ve özellikle limana doğru açılan çukur kesim yakınındaki Agora ve diğer yapılarla birlikte antik kentin esas çekirdeğini oluşturmaktadır<sup>18</sup>. Burada en önemli yapı olarak anıtsal bir sütunlu yapının kalıntılarının bulunmaktadır ki, Kyme'de tarafımızdan yürütülen ve aşağıda anlatacağımız kazılar burada yapılmaktadır.

Kentin liman kısmı ve çevresini ele alacak olursak, burada yapılan araştırmalar bize kentin birisi kuzeyde, diğeri de güneyde olmak üzere iki limanının bulunduğunu göstermiştir (Liman A ve B). Bunlar M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda savaş limanı olarak kullanılmışlardır (Res. 3)<sup>19</sup>. Bunlardan güneydeki büyük A limanının güney-batı yönünde uzanan yaklaşık 250 m. uzunluktaki dalgakıranı bugün büyük bir kısmı ile denizin içindedir. Düzgün büyük kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş olan dalgakıranda değişik iki yöne uzanan duvarlar görülmektedir. Taşlar bir enine, bir boyuna olmak üzere yerleştirilmişlerdir ve aralarındaki kırlangıç kuyruğu şeklindeki kenetlerle bağlanmışlardır. Bu dalgakıranın Arkaik, Hellenistik ve Roma çağı olmak üzere üç yapı dönemi geçirdiği saptanmıştır<sup>20</sup>. Eski çağlardan beri Akdeniz bölgesinde deniz seviyesinde birçok değişiklikler olduğu bilinmektedir. Kyme limanında son yıllarda yapılan araştırmalar da bize M.Ö. 6. yüzyıldan bu yana deniz seviyesinin yaklaşık 1,60 m. yükseldiğini göstermiştir ki, bu da Anadolu'nun batı kıyısı için verilen 1,75 m. lik ortalama değere yakındır<sup>21</sup>. İki limanın arasındaki kıyı kesiminde, kuzeye doğru kısmen deniz içerisinde, kısmen de kıyıda bulunan mimari kalıntılar burada yaklaşık 250 m. uzunluğundaki bir Stoa'nın bulunduğunu göstermektedir. Hellenistik devirde Dor düzeninde inşa edilmiş olan bu yapı, Roma devrinde çeşitli onarımlar geçirmiştir (Res. 4)<sup>22</sup>. Kentin antik

<sup>17</sup> Hellenistik tiyatro için bkz. Schäfer-Schläger, Aynı eser. 46 (C). Knoblauch, Aynı eser. 289 (Res.1, TH). Kyme I 212. Res. 3'teki Harita, Plan 2'de (TH).

<sup>18</sup> Knoblauch, Aynı eser. 290 f. Kyme I 214. Kyme II 142.

<sup>19</sup> Herodot VIII 130. Schäfer-Schläger, Aynı eser. 42 ff. Res. 1. J. Schäfer, *Mélanges Mansel* 2 (1974) 675 f. Kyme I 190 f.

<sup>20</sup> J. Schäfer-H. Schläger, AA 1962, 48 ff. Res. 1,4 ('A'). P. Knoblauch, AA 1974, 291 Res. 1 (ML). Kyme I 212 ff. Dipnot. 23. J. Schäfer, *Strandverschiebungen, Ruperto Carola*, Aynı sayı. 1981, 29. Dipnot. 8. Kyme II 108. Lev. 69. 72. 73. 86. S. Lagona, I. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1984) 47 ff., II. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1985) 89 f.

<sup>21</sup> Schäfer-Schläger, Aynı eser. 54 ff. Dipnot. 10. A.E. Furtwängler, *Strandverschiebungen, Ruperto Carola*, Aynı Sayı, 1981, 151. Dipnot. 20.

<sup>22</sup> Bkz. Yukarıda S. 2. Dipnot 10.

devirde bir duvarla çevrili olduğu bugün yer yer görülen duvar kalıntılarında anlaşılmaktadır. Bunlardan en iyi bir şekilde korunmuş olanı halen kuzey tepenin eteğinde, Yeni Foça yolunun hemen yakınında bulunmaktadır. Arazinin üzerinde yaklaşık 1 m. yükseklik ve 1,50 m. genişliği ile görülen bu duvar, dikdörtgen şekilli yontma taşlardan yapılmıştır<sup>23</sup>.

1970 yılından sonra, özellikle Türkiye'nin batı ve güney kıyıları, yazlık konut, turistik tesis ve sanayi tesisi inşaatları için adeta bir yağmaya uğramaya başlamış ve böylece buralardaki arkeolojik alanlar da tahrip edilmeye başlanmıştır. Kyme'nin bulunduğu arazi de engebeli, susuz ve eski eser alanı olduğu için turizm alanından çok, sanayi alanında yatırıma uygun bir arazi durumundadır. Bu nedenle son yıllarda Kyme antik kenti ve limanı çevresine kurulan çeşitli ağır sanayi kuruluşlarının yerleşim alanı içinde kalmış, temel kazılarıyla tahrip edilmiştir. Sanayi artıklarıyla da limanı, doğası ve bitki örtüsü altındaki eserleri bozulduğu için konu güncel bir önem kazanmış ve kentteki eserleri kurtarmak için İzmir Arkeoloji Müzesi bir kurtarma kazısı yapmayı kararlaştırmıştır. 1979 yılı sonbaharında o zaman ki müze Müdürü H.T. Uçankuş başkanlığında yürütülen bu kazılarda, güney tepede Agora'nın bulunduğu kesimde yer alan iki küçük tarlada çalışılmıştır<sup>24</sup>. Bunlardan birincisinde Arkhippe yazıtlarının ikincisi ele geçirilmiştir<sup>25</sup>. Birinci Arkhippe yazıtı 1965 yılında bulunmuş ve İzmir Arkeoloji Müzesine getirilmiştir<sup>26</sup>. Öncekinin devamı olan bu ikinci yazıt ince kristalli beyaz mermer bir bloğun ön ve yan yüzlerinden birisi üzerinde bulunmaktadır (Yük. 2,40 m; Gen. 0,65 m; Kal. 0,50 m. dir). Her iki yüzde toplam 165 satırdan oluşmaktadır. Kyme antik kentinin Hellenistik devirdeki sosyal yaşantısını kısmen aksettiren bu yazıtlar Kyme senatosunun bazı önemli kararlarını içermektedir ve M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmektedirler. Dikaiogenes'in kızı Arkhippe'nin Kyme'lilerin rahatı ve mutluluğu, kentin imarı ve güzelleştirilmesi için neler yaptığı bu ya-

<sup>23</sup> Kyme I 210. Res. 3'teki Harita, Plan 2'de (M<sup>9</sup>).

<sup>24</sup> H.T. Uçankuş, II. Kazı Sonuçları Toplantısı (1981) 139 ff.

<sup>25</sup> Uçankuş, Aynı eser. 146. Lev. 39, 7. H. Malay, I. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1984) 41 ff. 227. Res. 1-2. Aynisi., Epigraphica Anatolia 2, 1983, 1 ff. Lev 1-6. Yazıt bloğu bugün antik kentin yaklaşık 5 km. güney-doğusunda yer alan Makine Kimya Endüstrisi Kurumu Fabrikası Müdürlüğü'nün bahçesinde bulunmaktadır. Malay, Aynı eser. 1 f. Dipnot. 3'te yerin adı yanlış olarak verilmiştir.

<sup>26</sup> G. E. Bean, Belleten 30, 1966. 528 ff. Res. 2. 3. A. Hönle, AA 1967, 46 ff. Res. 1-6. Bu yazıt için ayrıca bkz. G. Dunst., ZPE 3, 1968, 165 f. H. Engelmann, ZPE 15, 1974, 27 ff.

zıtlarda anlatılmaktadır. Arkhippe Agoranın kapısını onartmış, Bouleuterionu inşa ettirmiş ve önüne de bronzdan bir heykel grubu koydurtmuştur.

İkinci tarlada yapılan kazıda ise geç Hellenistik devre ait çakıl mozaik bir döşeme bulunmuştur (Res. 5)<sup>27</sup>. Daha geç devirlerde üzerine inşa edilen bir duvarla kısmen tahrip edilmiş olan mozaikte beyaz zemin üzerinde koyu mavi süslemeler göze çarpmaktadır. Dışta iki sıra çerçeve ve ondan sonra dalga motifi gelmektedir. Ortada bir rozet ve onun her iki yanında da yunus balıkları yer almaktadır. Bu mozaığe benzer örnekler Delos'ta Kutsal göl'ün yakınındaki ve tiyatronun çevresindeki yapılarda rastlamak olasıdır<sup>28</sup>. Delos'taki bu mozaiklerde de ortada Hellenistik devre ait olan rozet motifi görülmektedir. Dalga motifi de Delos'taki bu mozaiklerde çok sık rastlanan bir motiftir. Böylece Delos'tan etkilenmesi kuvvetle olasılık içerisinde olan Kyme'deki bu mozaik te Pompei örnekleriyle olan karşılaştırılmasıyla birlikte<sup>29</sup> en geç M.Ö. 2. yüzyılın sonları ile 1. yüzyılın başına tarihlenebilir.

1981 yılı Nisan ayında, Ege denizinde Kyme açıklarında balıkçılar tarafından bulunan ve İzmir Arkeoloji Müzesine getirilen 1,53 m. yüksekliğindeki bronz bir koşan atlet heykeli ile antik devre ait büyük bronz eserlere bir yenisi daha katılmıştır (Res. 6)<sup>30</sup>. Düzenlenen yarışmalarda zaferi kazanmış olan atlet, başı hafifçe sola dönmüş olarak gevşek bir şekilde koşarken tasvir edilmiştir. Sağ ayağını önde basarak koşan atletin sol ayağı arkaya kıvrılmıştır. Heykelin sağ kolu eksiktir. Öne doğru hafifçe uzanmış olan sol elinde ise bugün kaybolmuş olan herhangi bir şeyi tutuyor olma-

<sup>27</sup> Uçankuş, Aynı eser. 144. Lev. 42, 12.

<sup>28</sup> P. Bruneau-J. Ducat, Guide de Delos (1965) 52 ff. Res. 13, 2, 15, 2, 16, 1.P. Bruneau-J. Nicolaou, Exploration Archeologique de Delos XXIX (1972) 184 Res. 102-104. 226 ff. Res. 160/61. 232 ff. Res. 168-173. 275. ff. Res. 229-236. P. Themelis, Mykonos-Delos<sup>2</sup> (1977) 24. 30 f. Res. "The House of the Lake", "The House of the Daulphins" ile aynı zamanda bu mozaiklerden alınmış birkaç detay resmi.

<sup>29</sup> E. Pernice, Pavimente und figürliche Mosaiken, Die Hellenistische Kunst in Pompei VI (1938) 6, 44, 102, 114, 134, 136, 139, 144/45. Lev. 13, 3, 20, 5, 28, 1, 46, 4, 49, 3. M. Grant, The Art and Life of Pompei and Herculaneum (1979) 130. Burada değinilen ve Pompei'den olan mozaik döşemeler 2. stüle aittirler. Yukarıda dipnot 28'de belirtilen Delos mozaiklerini de Pernice, genel olarak geç Hellenistik devre, yaklaşık M.Ö. 100 yıllarına tarihlemektedir. Bunun için bkz. Pernice, Aynı eser 29 f.

<sup>30</sup> Müze Env. No: 9363. Bronz heykel Kyme ile Foça arasında bulunan Aslan burunda (Kap Hydra) ele geçirilmiştir. Krş. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anadolu Medeniyetleri II (1983) 82 No. B. 185. Uygarlıklar Ülkesi Türkiye (1985) 341 Res. 225. E. Akurgal, Griechische und Römische Kunst in der Türkei (1987) 142. Lev. 37, 227-229.

lıdır. Atletin başında meşe çelengi vardır. Bu bronz atlet heykeli Lysippos etkisi taşımakla birlikte kompozisyonu bakımından daha çok geç Hellenistik devir heykellerinde görülen ve merkezi etrafında dönen figürlere benzemektedir. Lysippos etkisini gösteren en yakın örnek olarak 1964 yılında İtalyan balıkçıları tarafından Adriatik denizinde bulunan ve 1977 yılında Malibu'daki J. Paul Getty Müzesi tarafından satın alınan Getty Victor adlı bronz atlet heykelini gösterebiliriz<sup>31</sup>. Özellikle bu heykelin başının ve sol kolunun duruş şekli bizim heykele benzemektedir. Tunus'ta Mahdia açıklarında süngerciler tarafından 1907 yılında bulunan ve daha sonraki yıllarda içindeki sanat eserleri çıkartılan gemideki eserler arasında yer alan Boethos Kalchedonios'un bronz Agon ya da Eros Enagonios heykeli<sup>32</sup> merkezi etrafında dönen şekli ile Kyme'den atlet heykeline kısmen benzerlik göstermektedir. Bu Agon ya da Eros heykeli M.Ö. 130/20 yıllarına tarihlenmektedir<sup>33</sup>. Böylece bu karşılaştırma örnekleriyle Kyme'deki bronz koşan atlet heykeli geç Hellenistik devre ait bir heykelin Roma kopyası olup, başındaki yüzeyel saç lüleleri ile Cumhuriyet dönemi portre özelliklerine sahiptir<sup>34</sup>. Bu nedenle de M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olmalıdır.

1981 yılında yine İzmir Arkeoloji Müzesi ekibi tarafından birinci tarlada gerçekleştirilen kazılar sırasında, mermerle döşenmiş zemine ulaşıldığında, burada görülen sürtünme izlerinden M.Ö. 2. yüzyıla ait olan ve yukarıda değindiğimiz Arkhippe yazıtlarının karşılıklı olarak bir kapının her iki tarafında bulunduğu anlaşılmıştır<sup>35</sup>. Ancak kapının ait olduğu yapının ne olduğu, Arkhippe'nin inşa ettirdiği Bouleuterion olup, olmadığı konusunda şu anda kesin birşey söylemek çok güçtür.

<sup>31</sup> J. Frel, *Greek Portraits in the J. Paul Getty Museum* (1981) 113 f. Res. 25 (Lit.). C. Houser-D. Finn, *Greek Monumental Bronze Sculpture* (1983) 7. 12. 13. 108 ff. (Birçok renkli ve siyah-beyaz resimlerle). C. Rolley, *Die griechischen Bronzen* (1984) 44. Res. 23. 210. Getty Victor olarak adlandırılan heykel, Houser-Finn, Aynı eser. 111 ile Rolley, Aynı eser, 42 ve Res. 23'e ait text'te M.Ö. 4. ya da 3. yüzyılın başına tarihlenmiştir.

<sup>32</sup> Bronz heykel bugün Tunus'ta Musée du Bardo'da bulunmaktadır. Krş. W. Fuchs, *Der Schiffsfund von Mahdia* (1963) 12 ff. Lev. 1-8 (Lit.). W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen* (1979) 373. Res. 415. Rolley, Aynı eser. 46 f. Res. 25.

<sup>33</sup> Tarihleme için bkz. W. Fuchs, *Der Schiffsfund von Mahdia* (1963) 13 f. Rolley, Aynı eser. 45 f. Res. 25'e ait text. W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen* (1979) 373 f.

<sup>34</sup> Bronz heykel H. T. Uçankuş tarafından yayınlanacaktır. Tarihleme için Krş. E. Akurgal, Aynı eser. 142.

<sup>35</sup> Malay, Aynı eser. 1 f. Dipnot. 4. Lev. 1 A. 1, 1. 2, 2. Yazıtların tarihlenişi için bkz. Hönle, Aynı eser. 59 f. Dipnot. 2 (M.Ö. 188'den hemen sonra).

Kyme'nin kazı tarihçesine bakıldığında, şanssız olduğu, değişik tarihlerde değişik araştırmacılar tarafından kazıldığı ve en son yayınlarının da bizzat kazılarda bulunmamış olan kimseler tarafından ele alınışı çok ilginçtir. Kyme'de 1982 yılından başlayarak bu satırların yazarının yönetiminde yeni bir kazı heyetinin çalışmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışmalar batı Anadolu'daki antik limanlar üzerinde araştırmalar yapan ve bu arada Kyme'deki antik liman ve çevresinde de<sup>36</sup> çalışmalarda bulunan Catania Üniversitesi profesörlerinden S. Lagona başkanlığındaki bir heyetle işbirliği halinde yürütülmüştür.

Kyme arkeoloji kazısına 26. Ağustos 1982 tarihinde başlanmış ve çalışmalar 21. Eylül 1982 günü tamamlanmıştır. Çalışmalarımız kent planının kesin olarak biraz daha açıklığa kavuşturulması ve Kyme'nin anıtsal yapılarından birisinin kısa sürede ortaya çıkartılması amacı ile arkeolojik literatürde Sütunlu yapı olarak adlandırılan kesimde yürütülmüştür<sup>37</sup>. Kazı öncesi sık bir bitki örtüsü ile 1953 yılındaki sondajın atılma toprağının dolgusu altında tamamen ortadan kaybolmaya yüz tutan bu yapı kalıntısında, ilk olarak bir temizleme çalışması yapılmıştır. Bu temizliğin sonucunda çift sıra halinde bulunan 7 adet yivsiz sütunla bunların üzerlerinden devrilmiş olan diğer sütun tamburları ortaya çıkarılmıştır (Res. 7). Kireçtaşından yapılmış olan bu sütun tamburları yaklaşık 0,80 m. çapındadırlar ve oturma yüzeylerinde, kenarda kurşun akıtma kanalı bulunan iki adet kare şekilli delikle ortadaki merkezi delik bulunmaktadır. Bu temizlik çalışması sırasında ayrıca Sextus Appuleius ile ailesine ait olan bir heykel kaidesinin onur yazıtlı mermer blokları yeniden ortaya çıkarılmıştır<sup>38</sup>. Bundan sonra başlanılan kazı çalışmalarında amaç bu çift sıra halindeki sütunların kuzey ve güney yönlerinde devam edip, etmediklerini ve in situ olup, olmadıklarını saptamak olmuştur. İlerleyen kazı çalışmaları sırasında sütunların kuzey ve güneyde devam ettikleri, ayrıca bunların aralarının kesif bir şekilde irili, ufaklı taş yığınları ile dolu olduğu görülmüştür. Daha sonra bu sütun aralarının şpölyen duvarlarla örülmüş olduğu ve taş yığınlarının da bir deprem sırasında bu duvarların devrilmesi ile oluştuğu

<sup>36</sup> S. Lagona, I. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1984) 45 ff. II. Araştırma Sonuçları toplantısı (1985) 89 ff. III. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1986) 243 ff.

<sup>37</sup> J. Schäfer-H. Schläger, AA 1962, 46. Res. 1 (B). P. Knoblauch, AA 1974, 290. Res. 1 (S 1). Kyme I 212. Res. 3'teki Harita, Plan 2'de (S 1). Kyme II 141 f. Res. 24. V. İdil-O. Bingöl, V. Kazı Sonuçları Toplantısı (1984) 269 ff. 517. Res. 1/2. 519. Plan 2.

<sup>38</sup> Bkz. Aşağıda S. 12. Dipnot 46.

anlaşılmıştır (Res. 8). Sütunların eksen açıklıkları birbirlerinden 3,20 m. ile 3,80 m. arasında değişmektedir. Bu sütunların in situ olup, olmadıkları esas itibariyle oturdukları stylobatın ortaya çıkarılması ile mümkün olacaktı. Bu nedenle yıkıntının kaldırılmasına başlanmış ve sütunların oturdukları düzeye ulaşıldığında bazı yerlerde bu sütun tamburlarının harç ve kiremit dolgu şeklinde yapılmış bir malzeme ile düzeltilmiş bir zemin üzerine oturtulmuş olduğu görülmüştür. Bu da bize burada sütun sıralarının hiç olmazsa bir bölümünün ikinci kez kullanılış durumları ile ele geçtiklerini göstermektedir. Kazı sırasında aradaki yıkıntı kaldırıldığında iki sütun sırasının arasında büyük kireçtaşı bloklardan oluşan bir döşeme ile karşılaşılmıştır (Res. 9). Bugünkü durumu ile bu yapı araları şpoliyen malzemedен oluşan duvarlarla örülmüş iki sütun sırası ile bunların arasındaki döşemeden oluşmaktadır. Gerek duvarların ve sütun tamburlarının gerekse bu duvarlardan yıkılmış olan blok taşların üzerlerindeki çeşitli renklerdeki stüko parçaları bu duvarların birbirlerine bakan iç yüzeylerinin stüko ile kaplı olduğunu göstermekte ve bu nedenle de üstü kapalı bir mekan olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Res. 10). Anlaşıldığına göre eski bir yapıya ait olan sütunlar yeni bir mekan oluşturmak amacı ile hem statik, hem de estetik yönden bu mekanın duvarlarında yarım sütunlar oluşturmak için aşağı yukarı eşit sayılabilecek aralıklarda dizilmişler ve araları devşirme taşlarla örüldükten sonra stüko ile kaplanmışlardır. Sütun aralarının ve sütun sıralarının yönünün seçiminde bu sütunların kullanıldığı ilk orijinal yapının rol oynadığı düşünülebilir. Bu mekan oluşturulurken orijinal yapının belki de in situ olan 2-3 sütunu örnek olarak ele alınmış ve diğer sütunlar aralık ve yön açısından bu örneğe göre yerleştirilmiştir (Res. 11). Bu sonuca varmamıza doğu sırasının kuzey ve güneyindeki sütunlarda yapılan gözlemler neden olmaktadır. Çünkü kuzeydeki sütunlar yukarıda değinildiği gibi harçlı bir tabaka üzerine oturmakta ve alt bitimleri döşeme düzeyinin üstünde kalmaktadır. Buna karşın, güneydeki sütunların alt bitimleri döşeme yüzeyinin altına inmekte, döşemenin bu sütunlar dikildikten sonra yapıldığı, sütunun yuvarlaklığına uydurulan döşeme taşından anlaşılmaktadır (Res. 12). Böylece ilk orijinal yapıya ait olduklarını kabul edebileceğimiz güneydeki bu sütunların önüne yapılan döşeme kuzeye doğru ilerletilmiş ve diğer sütunlar da altları harçla doldurularak ve orijinalleri örnek alınarak döşeme boyunca dizilmişlerdir. Bu gözlemler doğu sırasının güney sütunları çevresinde yapılacak çalışmalarla orijinal yapıya ait bazı bölümlerin ortaya çıkarılması olasılığının varlığını göstermektedir.

Kazı sonucundaki durumu ile işlevi yönünden hiçbir yapı türüne bağlayamadığımız bu mekanın yapılış ve yıkılış tarihlerine ilişkin önemli buluntular ele geçmiştir. Bunlardan birincisi şpoliyen duvarda kullanılmış olan bir yazıttır (Res. 13). Sarı, ince grenli Foça taşından yapılmış olan bu blok üzerinde dört satırdan oluşan Yunanca bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıt bir onur yazıtı olup, Gerusia'ya (yaşlılar kurulu) vasiyetinde birkaç yüz Dinar bırakan Parmeneitos'un torunu Menodoros'un oğlu Menodoros'a aittir. Bu yazıt harf karakterine göre M.S. 2. yüzyılın sonu ile 3. yüzyılın başına tarihlenmektedir<sup>39</sup>. Böylece duvarın inşa tarihinin M.S. 3. yüzyılın başından önce olamayacağı kesinlik kazanmaktadır. Bu duvarın ve ait olduğu yapının yıkıldığı tarihi saptamamıza neden olacak buluntular ise yıkıntının altında kalan döşeme üzerinde bulduğumuz sikkelerdir. Ele geçen beş sikkeden ikisi kötü durumda olduklarından bu konuda bir ipucu oluşturmamaktadırlar. İyi korunmuş olan üç sikkeden birisinin (Res. 14 a,b) önyüzünde sola dönük, başında burç olan kadın büstü (Tykhe) ve KYM-E yazısı vardır. Arka yüzünde ise ayakta ve sola dönük Tykhe bu kez sağ elinde gemi çapası ile sol elinde bereket boynuzu tutar durumda tasvir edilmiştir. Bu yüzünde KYM-AION yazılı bu bronz sikke Kyme'nin bir kent sikkesi olup, Valerianus ve Gallienus dönemine (M.S. 253-268)<sup>40</sup> tarihlenir. Diğer iki sikke ise Gratianus dönemi (M.S. 375-378.; Res.15)<sup>41</sup> ile II. Valentinianus dönemine (M.S. 378-383.; Res. 16 a,b)<sup>42</sup> aittir.

Böylece yukarıda değindiğimiz yazıt ve bu üç sikkenin tarihleri ile yapıya ilişkin gözlemlerimiz bu yapı bölümünün yapılışı ve yıkılışı konusunda şu sonuçlara varmamızı sağlamaktadır. M.S. 2. yüzyıldan 3. yüzyıla geçiş dönemine ait olan onur yazıtı geçerliliğini kaybettikten sonra bu duvarda kullanılmış olmalıdır. Yapıdaki diğer mimari parçalar da bunların ikinci kez kullanılmalarından önce büyük bir depremin olduğunu göstermektedir. Bu iki olgu bizi M.S. 262 yılından hemen sonraya getirmektedir. Büyük bir olasılıkla yapı M.S. 262 yılında Anadolu'nun batı kıyısın-

<sup>39</sup> Yazıt için bkz. Aşağıda S. 547. Res. 4.

<sup>40</sup> Aynı sikke serisine ait aynı motifli bir örnek British Museum'da bulunmaktadır. Krş. W. Wroth, BMC Troas, Aeolis and Lesbos (1894) 117. No. 120. Lev. XXIII 4.

<sup>41</sup> Krş. H. Cohen, Description Historique des Monnaies, Frappées sous l'empire Romain (1892) 123 ff.

<sup>42</sup> Krş. J.P.C. Kent-B. Overbeck-A.U. Stylow-M.Hirmer, Die römische Münze (1973) 172. No.715. Lev. 155. D. Stutzinger, Spätantike und frühes Christentum, Ausstellungskatalog Liebieghaus Frankfurt (1983) 644. No. 226 (Valentinianus'un Madalyonu).

daki kentleri ve bu arada Kyme'yi de sarsan deprem sırasında yıkılmış olmalıdır<sup>43</sup>. Depremden sonra tahrip olan sütunlu yapı yeniden inşa edilmiştir. Döşeme üzerinde ele geçen en erken sikke de Valerianus-Gallienus dönemine ait olup, bu düşüncemizi desteklemektedir. Diğer iki sikke ise bu yapının Gratianus ve II. Valentinianus dönemlerine değin kullanılmakta olduğunu, ancak o dönemde yani II. Valentinianus'un hüküm sürdüğü dönemde olan bir depremle yeniden yıkılmış olduğunu göstermektedir.

Kazıda ele geçen başka bir bronz sikke de önyüzde Gordianus'un sağa dönük portresi ve GORDIANUS yazısı, arka yüzde ise kesim üstünde sola doğru yürüyen bir boğa tasviri bulunmaktadır (Res. 17 a,b). Bu sikke bir Magnesia Ad Sipylum sikkesi olup, III. Gordianus dönemindedir (M.S. 238-244)<sup>44</sup>.

Kazı sırasında bu mekânın dışında, kuzey kesiminde batıya doğru uzanan ve henüz hiçbir yapıya bağlayamayacağımız düzgün bir Hellenistik devir duvarı ortaya çıkarılmıştır (Res. 18). Kazıda bulunan diğer buluntuların başında iki adet Dor başlığı gelmektedir. Bunlar çukurun güney-doğu kesiminde ele geçmişlerdir (Res. 19). Bulunan diğer mimari elemanlar arasında köşe sütunları parçaları, triglypler, üzeri stüko kaplı düzgün bloklar ile bol sayıda tuğla, çatı kiremitleri ve yuvarlak hamam tuğlalarını sayabiliriz. Tuf, bazalt ve pişmiş topraktan yapılmış olan bu parçaların dışında mermer olarak da iki adet korinth başlığı parçası bulunmuştur.

Kazıda ortaya çıkan ikinci bir yunanca yazıt da iki satırdan oluşmuştur. Bu yazıtta Apollodoros'un kızı Pyra'nın Matrias'un kızı Pyra'yı onurlandırdığını belirtmektedir ve Hellenistik devir içinde M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmektedir<sup>45</sup>.

Döşemeli kısmın batısında kalan yerde ise yukarıda değindiğimiz ve yazıtı ile M.Ö. 23/21-15 yıllarına ait olan Asya Eyaleti Valisi Prokonsül Sextus Appuleius ile karısı, kızı ve belki de oğlunun onur heykellerinin bulunduğu heykel kaidesine ait iri taneli gri mavi mermerden yapılmış

<sup>43</sup> M. S. 262 yılındaki deprem Anadolu'nun birçok kıyı kentinde büyük zararlara yol açmıştır. Bunun için bkz. E. Kornemann, *Weltgeschichte des Mittelmeerraumes II* (1949) 224. M.N. Filgis-W. Radt, *Die Stadtgrabung 1, Das Heroon, AvP XVI 1* (1986) 57. Dipnot 384, 58.

<sup>44</sup> B.V. Head, *BMC Lydia* (1901) 150 f. No. 76.

<sup>45</sup> Yazıt için bkz. Aşağıda S. 545 Res. 1.

dört adet düzgün blok<sup>46</sup> ileride rekonstrüksiyonları yapılmak üzere kazı sahasında bırakılmışlardır.

Heykeltraşlık buluntuları arasında ise mermerden bir heykelin kırılmış olan sağ ayağının ucu ile yine mermerden yapılmış küçük bir heykelin omphaloslu bir kap tutan sağ eline ait bir parça ele geçmiştir (Res. 20) . Bu parça Kybele kültü işlemlerinden biri olan Taurobolium'a (kurban kesme) ilişkin bir parçadır<sup>47</sup>. Biz Hadrian döneminden Gallienus dönemine değin Roma imparatorluğunun her yerinde bu kült işleminin yaygın olduğunu biliyoruz<sup>48</sup>. Zaten Kyme'nin de Kybele kültünün merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir<sup>49</sup>. Kazıda bunun dışında Hellenistik devire ait terra kotta figürinlere ait parçalar ele geçmiştir. Ayrıca bir mangal kulpu üzerinde bir satyr başı tasviri bulunmaktadır ve geç Hellenistik devirdendir<sup>50</sup>. Başka bir küçük terra kotta buluntu ise başında sivri uçlu bir Frig küllahı bulunan ve oturur durumda tasvir edilmiş olan tapınak çocuğu figürinidir (Res. 21). Bu tip figürinler doğu Akdeniz'de ve Anadolu'da bol miktarda bulunmuşlardır ve genellikle M.Ö. 5./4. yüzyıllara tarihlenmektedirler<sup>51</sup>.

Kazıda ele geçen en eski tarihli eserlerden biri de en geç Klasik devirin başlarına ait olması gereken terra kotta bir antefix parçasıdır.

Kyme'de 1982 yılında yürütülen bu kazı çalışmaları sırasında ele geçen diğer ufak buluntular arasında M.S. 1. yüzyılın sonu ile 2. yüzyılın başına tarihlenen bir cam Unguentarium (göz yaşı şişesi, Res. 22)<sup>52</sup> ile

<sup>46</sup> Krş. U. Weidemann, AA 1965, 446 ff. H. Engelmann, Die Inschriften von Kyme (1976) 58 ff. No. 18. K. Tuchelt, Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien I, IstMitt Beih. 23 (1979) 51 ff. Dipnot 30 ve 37-39. Res. 6, 171.

<sup>47</sup> L. Preller, Römische Mythologie<sup>2</sup> (1865) 738 ff. M.J. Vermaseren, Cybele and Attis (1977) Lev. 71, 77. Aizani yakınındaki Meter Steunene kutsal yerinden benzer bir terra kotta için bkz. R. Naumann, Istmitt 17, 1967, 243. Lev. 31. No. 25, 245. Dipnot 43 (Kybele kültü ile olan ilişkisi üzerine).

<sup>48</sup> Bunun için bkz. RE XI 2 (1922) 2272 Kybele Mad. F. Schwenn.

<sup>49</sup> Kybele kültü için bkz. Schwenn, Aynı eser. 2253. K. Schefold, Larisa am Hermos I (1940) 23. E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens (1961) 240 ff. Dipnot 89. Res. 209. Vermaseren, Aynı eser. 28, 71, 132. Dipnot 855. Kyme I 122 ff. Kyme II 123 f. 131 f. Lev. 109. 124/25.

<sup>50</sup> Krş. K. Tuchelt, IstMitt 21, 1971, 80 f. Lev. 16, 1/2. No. 236-240 (Didyma'dan örnekler). Kyme I 85 ff. Lev. 20, 1,4 (Kyme'den ve Erythrai'den). J. Raeder, Priene, Funde aus einer griechischen Stadt (1984) 58 ff. No. 282-290. Res. 3 a (Priene'den örnekler).

<sup>51</sup> Kyme I 148 ff. Lev. 34. No. 54-60.

<sup>52</sup> Tip için krş. C. Isings, Roman Glass (1957) 97 ff. Şek. 82 A 1 ve B 1. Roman Glass in Limburg (1971) 65 ff. No. 8. Res. 15. No. 11. Res. 15.

M.Ö 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen pişmiş topraktan yapılmış bir Unguentarium bulunmaktadır<sup>53</sup>. Ayrıca Hellenistik ve Roma devrine ait çeşitli seramik parçaları ele geçmiştir. Bunların arasında Hellenistik duvarın önünde ele geçen Batı yamacı seramiği ile Megara kaselerine ait parçalar çoğunluktadır.

1983 yılının Ağustos ve Eylül aylarında yapılan kazılarda ise İtalyan heyeti limanın iç kısımlarındaki araştırmalarına başlamıştır. Biz de 1982 yılında açtığımız sütunlu yapı bölümünün güney ucunu ortaya çıkarmak amacıyla bu çukurun 15 m. güneyinde 5 x 10 m.lik yeni bir çukur açmaya başladık (Res. 23)<sup>54</sup>. İki çukur arasında 15 m. genişliğindeki bir boşluğu bırakmamızın esas nedeni burada antik kentin yakınında bulunan Çakmaklı köyü sakinlerinin kullandıkları, her iki kenarı çalılıklarla kaplı patika bir yolun bulunması ve bu yolu bozmamamız düşüncesiydi. 1983 yılındaki bu kazı çalışmalarımız sırasında, yaklaşık 50 cm. derinliğe indiğimizde, çukurun güney-doğu köşesinde büyük blok taşlardan oluşan ve batıya doğru uzanan bir duvar ortaya çıkmaya başlamıştı. Daha da aşağı seviyelere indiğimizde bunun güney-doğudaki geç devirlere ait bir yapının kuzey-batı köşesini oluşturan kuzey duvarı olduğu anlaşıldı (Res. 24). Aşağı yukarı 1 m. derinliğe inildiğinde çukurun hemen her tarafının irili ufaklı taş yığınları ile dolu olduğu görüldü ve kısmen yapılan temizlik çalışması sırasında çukurun tam orta kesiminde Dor düzenindeki bir yapıya ait olan büyük bir Geison bloğuna rastlandı. Bunun üzerinde damla şeklindeki çıkıntılar halinde olan Mutulalar görülmektedir. Çukurun doğu kenarına 1 m. uzaklıkta, köşede doğu-batı yönünde uzanan çok düzgün işlenmiş ve üzeri yivsiz, alt kısmı silmeli bir sütun tamburu ortaya çıkarıldı (Uzunluk 1,35 m.; Çap 0.46 m.). Bunun hemen arkasında ise yine doğu-batı yönünde uzanan ve iki sıra fasciası ile dikkati çeken büyük bir arşitrav bloğuna rastlandı (Res. 25). Bu her iki mimari parçanın İon ya da Korinth düzenindeki bir yapıya ait olmaları gerekmektedir. Ayrıca yine çukurun doğu kenarında Dor başlığının değişik bir şekli olan Cyma-recta tipindeki bir başlığın yarısı ortaya çıkarılmıştır (Res. 25)<sup>55</sup>. Bu başlığın benzerlerine Bergama'daki pazar tapınağında, Assos ve Aigai'deki yapılar da rastlanmaktadır<sup>56</sup>.

<sup>53</sup> Tip için krş. N. Kunisch, *Pergamenische Forschungen I* (1972) 99 ff. Res. 7. (Mezar C).

<sup>54</sup> V. İdil, VI. Kazı Sonuçları Toplantısı (1985) 415 ff. Plan: Kyme 1983, Res. 1.

<sup>55</sup> J.J. Coulton, *The Architectural Development of the Greek Stoa* (1976) 72 f. Dipnot 1. Res. 17 b. 119 f. Dipnot 3.

<sup>56</sup> Bunun için krş. O. Ziegenaus, *AvP XI* (1968) 54, 59. Lev. 32 c. Coulton, *Aynı eser*. 72. Dipnot 1.

1983 yılında yürütülen bu kazı çalışması sırasında, çukurun orta kesiminde yaklaşık 1,15 m. derinliğe inildiğinde, batıya (deniz tarafına) doğru diagonal bir şekilde uzanan başka bir duvar kalıntısına da rastlanmıştır (Res. 26). Çeşitli büyüklükteki taşlardan kısmen düzgünce yapılmış olan bu mermer duvarın üzerinde değişik profilleri olan iki adet Attika-İon tarzında sütun kaidesi bulunmaktadır (Res. 27). Bunların kaidelerinin profillerine baktığımızda trochiloslarının yarım daire şeklinde olmayıp, aksine oldukça kuvvetli bir S-formu gösterdikleri görülmektedir ki<sup>57</sup> böylece M.S. 2. yüzyıldan itibaren tarihlenebilmektedirler. Bu duvarın hemen yanında, kuzeyde pişmiş topraktan yapılmış bir kanalizasyonun duvar boyunca batıya doğru uzandığı görülmüştür (Res. 28).

1983 yılı kazısında ele geçen diğer mimarlık buluntuları ise mermerden yapılmış çeşitli korinth başlıkları parçaları ile pişmiş topraktan yapılmış olan tuğlalardır (genellikle ölçüleri 31 x 10 x 4 cm.). Ayrıca İon ya da korinth düzenindeki sütunlara ait olan yivli sütun tamburu parçaları da bol miktarda ele geçmiştir. Yapı plastiğine ait olan aslan başı şeklinde gri mermerden yapılmış bir çörtten kısmen tahrip görmüş bir şekilde bulunmuştur. Yaklaşık 8 x 14 cm. ölçüsünde olan bu çörtende aslanın yivli bir şekilde yapılmış yelesi dikkati çekmektedir. Alt kısmında da daire içinde iki delik kısmı olduğu görülmektedir ve burası kırılmıştır (Res. 29)<sup>58</sup>.

Kazıda ele geçen buluntulardan birisi de çukurun orta kısmında, kuzeye doğru 1,90 m. derinlikte bulunan bir yazıt parçasıdır. Bir onur yazıtı olan bu yazıtın sağ alt köşesinden bir kısım sağlam olarak ele geçmiştir ve üzerinde beş satırdan oluşan yunanca yazıt görülmektedir. Yazıtta söz konusu olan birkaç kişinin bir kimseye verilen çelenk ödülünün masrafını karşıladıkları belirtilmektedir. Bu yazıt harf karakterine göre M.S. 2. yüzyıl içinde tarihlenebilir<sup>59</sup>.

Kazılar sırasında bulunan diğer iki küçük heykeltraşlık buluntusu ise bir adet terra kotta kadın başı figürini (Res. 30) ile yine terra kottadan ya-

<sup>57</sup> Benzer bir profil Bergama'daki Trajan tapınağının sütun kaidelerinden birisi üzerinde de görülmektedir (Yalnız bu kaide süslemelidir). Bunun için bkz. H. Stiller, *Das Traianeum*, AvP v 2 (1895) 17. Lev. 10. Ayrıca kaidelerden birisinin yapay taştan yapılmış bir kopyası da W. Radt, AA 1986, 440 f. Res. 26'da görülmektedir.

<sup>58</sup> K. Botticher, *Die Tektonik der Hellenen* (1874) 244 f. İçi oyulmamış aslan başlı çörttenler Roma imparatorluk dönemindedir.

<sup>59</sup> Yazıt için aşağıda bkz. S. 546 f. Res. 3.

pılmış başka bir giyimli kadın figürininin gövdesidir. Myrina terra kottaları tipinde olan bu figürinler M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenirler<sup>60</sup>.

Kyme kazılarında yaptığımız diğer işlemler yüzey araştırmalarıyla sondaj çalışmalarıdır. 1983 yılında yaptığımız bir yüzey araştırmasında, açtığımız çukurun yaklaşık 15 m. güneyinde çalılıkların arasında olasılıkla bir Eros heykelciğine ait küçük bir gövdenin üst kısmını kırılmış olarak bulduk (Res. 31). Beyaz mermerden yapılmış olan ve 13,5 x 19 cm. ölçüsündeki bu heykelciğin maalesef başı, kolları ve gövdesinin alt kısmı yoktur. Öne doğru çıkmış olan göğüs ve omuz adaleleri belirgin bir biçimde işlenmiştir. Adalelerinin işlenişinden kollarının üste, başının iki tarafına doğru uzanmış bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Boynundan aşağıya doğru sarkan gerdanlığa benzer bir şeyin izleri göze çarpmaktadır.

1984 yılı kazısında ise karışık bir durum gösteren bu sütunlu yapı kalıntısının bir stoa mı? yoksa başka çeşit bir yapı mı? olduğu konusundaki kuşkularımıza bir son verebilmek amacıyla 1983 yılında açtığımız çukuru genişleterek 10 x 15 m.lik daha büyük bir çukur haline dönüştürmeyi planladık. Çukuru Attika-İon sütun kaideli mermer duvarın batıya doğru devam edip etmediğini kontrol etmek için batı tarafından büyütmeye başladık ve 5 x 5 m.lik yeni bir kısmı açtık. Burada bu duvarın ortaya kadar devam ettiği ve dik duran düzgün bir mimari blok parçası ile sınırlandırılarak orada bittiği görüldü. Çukurun bu kesimi aralarında arşitrav parçalarının da bulunduğu irili ufaklı taşlarla doluydu ve kazı çalışmasının kolaylaştırılması için ufak ve şekilsiz taşların bir kısmı kaldırıldı. Ayrıca burada çukurun güney-batı köşesinde küçük taşlardan yapılmış olan bir duvarın hafifçe diagonal bir şekilde batıya doğru uzandığı da görülmektedir. Daha sonra batıda açtığımız bu çukur kuzeye doğru yine 5 x 5 m. ölçüsünde açılarak genişletildi ve bu kesimde de yapı kalıntısına ait birçok mimari parçanın yıkılmış ve toprağa saplanmış bir şekilde olduğu görüldü (Res. 32). Bunların arasında özellikle taenia, regula ve guttae, yani damlacıkları ile Dor düzenindeki bir yapıya ait olduğu anlaşılan büyük bir arşitrav bloğu dikkati çekmektedir. Bir kısmı batıda kazılmamış olan kesimde toprak içinde devam eden bu bloğun biraz ilerisinde, kuzeyde büyük bir parça daha bulunmaktadır. Kuzey-batıda açtığımız bu çukurun güney köşesine yaklaşık 1 m. uzaklıkta saçaklık frizine ait bir köşe parçası bulunmuştur (Res. 33). Beyaz mermerden yapılmış olan bu friz parçasının üzerinde

<sup>60</sup> Tip için krş. Myrina'dan terra kotta heykelcik, F. Winter, Die Typen der figürlichen Terrakotten, Die antiken Terrakotten III 2 (1903) 16. No. 6 ("Genç tipler").

saplarından çıkan akanthus yaprakları ve spiraller ile palmet yapraklarından oluşan bir anthemion bezemesinin bulunduğu görülmektedir. Bunun altında da İon kymationu ile inci dizisi bulunmaktadır. Büyük bir olasılıkla korinth düzenindeki bir yapıya ait olduğunu düşündüğümüz bu friz parçası, gösterdiği dekorasyonunun stili ile özellikle yüzeysel olan akanthus yaprakları ve bunların birbirlerinden tam olarak ayrılmamış olan yaprak dilimlerinin arasında matkapla açılmış yuvarlak gözleri ile Anadolu'da Aphrodisias, Efes ve Ankara'daki geç Hellenistik ve erken Augustus dönemi yapılarının dekorasyonuna yakın benzerlik göstermektedir<sup>61</sup>. Kuzey-batı kesimdeki bu önemli mimari buluntulardan sonra çukurun genişletilmesi işlemine devam edildi ve bu nedenle doğuya doğru olan ortadaki 5 x 5 m.lik kısmın açılmasına başlandı. Burada yaklaşık 2 m. derinlikte devrilmiş olan iki adet sütun gün ışığına çıkarıldı. Bunlardan biri yivsizdir, diğerrinin ise alttaki kısa bir bölümünde yivsiz, üst kısmında yivli olduğu görülmektedir. Yivli olan bu sütunun üzerinde dikdörtgen şeklinde bir oyuk bulunmaktadır (Res. 34). Buradaki bu iki sütunun bulunuşundan sonra kuzey-doğudaki 5 x 5 m.lik son kısmın açılmasına başlanmıştır. Bu kesimdeki kazı çalışması sırasında kuzey-doğu köşede yaklaşık 50 cm. derinliğe indiğimizde 1982 yılında açtığımız çukurdaki sütunlu yapıya ait olan sütun tamburlarından birisine yeniden rastladık ve biraz daha alt düzeye indiğimizde ikinci bir sütun tamburunun onun hemen batısında eğik olarak bulunduğunu gördük. Bunların arasında üzerinde 17 satırlık Yunanca bir yazıt bulunan küçük bir dikdörtgen şekilli yazıt parçası ele geçirildi (Yük. 0,25 m; Gen. 0,14 m; Kal. 0,07 m). Yazıt büyük bir olası-

<sup>61</sup> Yüzeysel bir şekilde oluşturulmuş Akanthus yaprakları geç Hellenistik devirde, örneğin Aphrodisias'taki Aphrodite tapınağının mimari dekorasyonunda görülmektedir. Krş. W.D. Heilmeyer, *Korinthische Normalkapitelle*, RM 16. ErgH. (1970) 80 f. Lev. 20, 4. W. Alzinger, *Augusteische Architektur in Ephesos*, ÖJh Sonderschriften 16 (1974) 75 f. Res. 81. Kyme'deki İsis tapınağının köşe akroterlerinden birisine ait bir parça üzerindeki akanthus yaprakları ve palmetler bizim örneğimizle doğrudan doğruya karşılaştırma yapmamızı sağlamaktadır ki, değinilen parça Kostomitsopoulos tarafından Ph. Kostomitsopoulos, *Kyme II* 51 ff. Taf. 24, 25'de inandırıcı bir şekilde aynı tarihe verilmiştir. Her iki mimari parçanın üzerindeki bitkisel süslemelerin işleniş birbirlerine o kadar çok benzemektedir ki, böylece bizim bulduğumuz Geison parçasının da İsis tapınağında olan parça ile aynı yapı şantiyesinde yapılıp, yapılmadıkları sorusu ortaya çıkmaktadır. -Ayrıca Geison bloğunda basit bir şekilde oyulmuş olan yuvarlak yaprak gözleri, Efes'te Augustus devrine ait Pazar Bazilikasındaki bir İon başlığındaki gözlere çok benzerlik göstermektedir. Bu başlık Alzinger tarafından Alzinger, *Aynı eser*. 37. 78 f. Res. 94 b'de Augustus devri öncesi olarak tarihlenmektedir. Benzer göz işlenişleri, örneğin Ankara'daki Augustus ve Roma tapınağının anthemion bantları üzerinde de görülmektedir. Bkz. D. Krencker-M. Schede, *Der Tempel in Ankara* (1936) 45 ff. Lev. 25 a/b. Heilmeyer, *Aynı eser*. 79 f. Lev. 21,4.

lıkla Hellenistik devirde M.Ö. 3. ya da 2. yüzyıla tarihlenebilir ve Teselya'ya, olasılıkla Kyme'nin Trakya sınırındaki kolonisi Ainos'a (bugünkü Enez) gönderilen bir elçi hakkındadır<sup>62</sup>. Daha da aşağı seviyeye indiğimizde ise sütun tamburları tamamen ortaya çıktı ve hemen bunların önünde de bir adet büyük yatay geison (sima) bloğunun ters dönmüş bir şekilde döşeme üzerinde olduğunu farkettilik ve yaptığımız temizlik çalışması sonucunda alttaki döşemeyi de tamamen ortaya çıkardık (Res. 35). Geison bloğu (Uz. 2,78 m; Gen. 0,97 m.) iki büyük ve birkaç küçük parça halinde ele geçmiştir. Üzerinde diş sırası görülmektedir. Böylece 1984 yılında açtığımız büyükçe çukurdaki kazı çalışmamız tamamlanmıştır. Bu çalışmamızın en önemli sonucu, 1982 yılında açmaya başladığımız sütunlu yapının sütunlarının ve iri kireçtaşı bloklarından yapılmış olan döşemesinin güneyde buraya değin uzandığını saptamamız olmuştur.

Ayrıca Kyme'de 1982 yılından beri yürüttüğümüz bu kazılar bugüne değin en geç olarak Augustus dönemine tarihlenen bu sütunlu yapı kalıntısının geç Hellenistik-erken Augustus devirlerinden başlayarak geç antik döneme değin çeşitli safhaları bulunduğunu ortaya koymuştur.

1984 yılında açtığımız çukurda ele geçen tek buluntuları da burada belirtmemiz gerekmektedir. Mimari buluntuların arasında korinth başlıklarına ait çeşitli parçalar ile gri mermerden yapılmış aslan başı şeklinde kırık parça olarak bulunan bir çörtten vardır (Yük. 11 cm; Gen. 13 cm; Res. 36). Aslanın ağız kısmındaki su akıtma deliğinin kapalı oluşu bunun Roma devrinden olduğunu göstermektedir<sup>63</sup>. Heykeltraşlık buluntuları ise çok azdır. Bunların arasında kuzey tepenin doğusunda yaptığımız yüzey araştırması sırasında bulunan güzel bir terra kotta kadın başı figürini (Yük. 5,2 cm.)<sup>64</sup> ile yine terra kottadan yapılmış bir Eros başı (Yük. 4 cm.) bulunmaktadır (Res. 37, 38)<sup>65</sup>. Figürinler Myrina terra kottaları stilledirler ve M.Ö. 2. ve 1. yüzyıla tarihlenirler. Ayrıca kandiller ele geçirilmişlerdir ki bunların ortasında beş yapraklı bir rozet bulunan birisi he-

<sup>62</sup> Yazıt B. Holtheide tarafından ayrı bir makale olarak yayınlanacaktır.

<sup>63</sup> Krş. Yukarıda S. 29 Dipnot 58.

<sup>64</sup> Krş. S. Mollard-Besques, Catalogue Raisonné des Figurines et Reliefs en Terre-cuite II, Myrina (1963) 88. Lev. 107 b (Yaklaşık. M.Ö. 2. yüzyıl).

<sup>65</sup> D. Burr, Terracottas from Myrina in the Museum of Fine Arts Boston (1934) 39 ff. Lev. 8. No 18. 9. No. 19. R. A. Higgins, Greek Terracottas (1967) 117. Lev. 55 d ("A well defined group of childish Erotes dated about the Middle of the first Century B.C."). Raeder, Aynı eser. 34 ff. No. 12/13. Res. 11 a/b (Uçan Eros ve kanatlı Attis). Aynı zamanda krş. E. Töpfferwein, AvP XIV (1984) 118 f. Lev. 19 (T 1).

men hemen tam olarak bulunmuştur (Res. 39)<sup>66</sup>. Başka bir kandil parçası üzerinde iki sıralı bir yuvarlak çivi başı süsü göstermektedir.

Bunlardan başka biz 1984 yılında iki sondaj çalışması yürüttük. Birinci sondaj sütunlu yapının batısındaki bir tütün tarlası içinde 2,5 x 1,5 m.lik bir alanda yapıldı. Burada bir yapının köşe kısmı saptandı (Res. 40) ve buradaki bir duvar üzerinde yer alan sütun tamburundan yapılmış yuvarlak bir kaide üzerinde sekiz satırlık Yunanca bir yazıt bulundu (Res. 41). Bu yazıtta Kyme'li Apollonides'in tanrı Serapis'e bir kurban kabını (σπονδεῖον) adak olarak sunduğu belirtilmektedir<sup>67</sup>. Kaidenin üzerindeki deliklerden ve diğer izlerden kabın burada bulunduğu anlaşılmaktadır. Sondaj alanını sonradan biraz daha genişletmemize rağmen söz konusu kaba ait herhangi bir şey bulunamadı (Res. 42). İkinci sondaj ise 1982 yılında açılan ilk çukurun güney-batısında 3 x 2,5 m.lik bir alanda yürütüldü ve burada da fasetli uzun bir Dor sütun tamburu gün ışığına çıkarıldı (Res. 43).

Kyme antik kentinde yapılan kazılar bize kentin yapı kalıntılarının halen büyük ölçüde toprak altında bulunduğunu göstermiştir. Birçok değerli sanat eserinin Luvr, British Müzesi, Paul Getty Müzesi ve diğer müzelerde bulunduğu Kyme, son yıllarda çeşitli endüstri tesisleri ile çevrilmiştir (Res. 44, 45). Böylece ekonomik açıdan hızla gelişmekte olan bölgenin yanında Kyme'de yapılan arkeolojik kazılar, antik kentin turizm yönünden olan büyük önemini de ortaya koyacaktır.

Adres: Doç. Dr. Vedat İdil, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, K. Arkeoloji Ana B. Dalı, TR - Ankara.

<sup>66</sup> Krş. S. Loeschke, Lampen aus Vindonissa (1919) 489 f. Tip II. 491 f. Tip VIII. Lev. 1. H. Menzel, Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz (1954) 50. No. 272. Res. 31, 11. W. Radt, AW 17, 1 (1986) 53 ff. Res. 25. No. 318. Kandil M.S. 1.yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenebilir.

<sup>67</sup> Yazıt için aşağıda bkz. S. 546 Res. 2.

